

เมื่อทรงเจริญพระชันษาได้ ๓ พรรษา ทรงเริ่มเรียนภาษาไทยจากพระเจ้าราชวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าบุตรี ทรงเรียนภาษามาลีจากหลวงราชาภิรมย์ กรมราชบัณฑิต นอกจากนี้ทรงศึกษาวิชาปืนไฟ มวยปล้ำ กระบี่กระบองและคชกรรม ส่วนวิชารัฐประศาสนศาสตร์ ราชประเพณีและโบราณคดี สมเด็จพระชนกนาถพระราชทานพระบรมราโชวาทฝึกสอนเองตลอดมา

การเรียนภาษาอังกฤษนั้นเริ่มเรียนกับภรรยาหมอบรัดเดี หมอสอนศาสนาของอเมริกัน ซึ่งขณะนั้นได้เป็นแพทย์คนหนึ่งประจำราชสำนัก ในปีระกา ๒๔๐๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ทรงพระราชดำริว่า ความรู้ภาษาฝรั่งจะเป็นวิชาจำเป็นสำหรับใช้ในราชการต่อไปภายหน้า จึงมีรับสั่งให้สืบหาครูฝรั่งที่เมืองสิงคโปร์ ไคหญิงอังกฤษชาวคานาคาคคนหนึ่งชื่อนางลิโอโนเวนซ์ ซึ่งเป็นครูสอนลูกผู้ค้อยู่ที่เมืองสิงคโปร์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๕ โปรดให้ส่งนางลิโอโนเวนซ์ เขามาสอนที่พระที่นั่งทรงธรรม ในพระบรมมหาราชวัง สอนเฉพาะเวลาก่อนเจ้านายเสด็จขึ้นเฝ้าฯ และเวลาว่างการตามเสด็จ เจ้าฟ้าชายจุฬาลงกรณ์ทรงเรียนภาษาอังกฤษกับนางลิโอโนเวนซ์อยู่จนทรงผนวชเป็นสามเณร ครั้นเมื่อเสด็จออกไปอยู่ฝ่ายหน้าแล้ว สมเด็จพระชนกนาถโปรดให้หมอบรัดเดีอเมริกันมาเป็นครู ทรงศึกษาภาษาอังกฤษต่อมาจนสิ้นรัชกาล ตอนเสด็จเถลิงถวัลราชสมบัติแล้ว เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๖ ได้ทรงศึกษาภาษาอังกฤษกับมิสเตอร์ ฟรานซิส ยอร์ช แพคเตอร์สัน ซึ่งพระองค์ทรงได้มาจากอินเดีย การที่พระองค์ทรงสามารถในวิชาภาษาอังกฤษ เป็นด้วยทรงพระอุตสาหะศึกษาโดยลำพังพระองค์ต่อมาด้วย

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นครองราชย์นั้น พระองค์ยังทรงพระเยาว์ จึงมีสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) เป็นผู้สำเร็จราชการพระองค์ได้เสด็จไปเยือนชวาและสิงคโปร์ใน พ.ศ. ๒๔๑๑ และเสด็จเยือนอินเดียเมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๕ เมื่อครองราชย์มีพระราชอำนาจสมบูรณ์แล้ว ก็ได้เสด็จเยือนยุโรปอีก ๒ ครั้ง คือใน พ.ศ. ๒๔๔๐ และ พ.ศ. ๒๔๕๐ นับว่าพระองค์ได้ทรงศึกษาและทรงรอบรู้วิชาการอย่างกว้างขวางโดยเฉพาะภาษาอังกฤษ ทรงสามารถติดต่อกับชาวยุโรปได้เป็นอย่างดี จึงทรงนำประเทศชาติให้ก้าวหน้าไปอย่างดีที่สุด

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระปรีชาสามารถในทางอักษร-
ศาสตร์และวรรณคดีอย่างเยี่ยม ไต่ทรงพระราชนิพนธ์ไว้เป็นอันมากทั้งร้อยแก้วและร้อยกรอง
หนังสือพระราชนิพนธ์ประเภทร้อยแก้วนั้น แบ่งได้เป็นหมวด ๆ ดังนี้ คือ พระ
บรมราชาธิบาย ๑ พระบรมราโชวาท ๑ จดหมายเหตุนเสด็จประพาส ๑ ทรงพระราชนิพนธ์
เป็นอย่างถ้อยคำของผู้อื่น ๑ รวมเป็น ๔ หมวด ใน ๔ หมวดนี้พระองค์ทรงพระปรีชา
สามารถเรียบเรียงได้เป็นอย่างดี แม้จะเป็นเชิงร้อยแก้วพระองค์ก็ทรงพระราชนิพนธ์ได้
ลักษณะวรรณคดี เช่นพระราชนิพนธ์โคลงบาน พระราชนิพนธ์เรื่องพระราชพิธี ๑๒ เดือนเป็นคน
ส่วนในเรื่องร้อยกรองพระองค์ทรงพระราชนิพนธ์ได้เกือบทุกชนิด บทพระราช
นิพนธ์ที่ทรงไว้เป็นฉันท์ก็มี แม้จะปรากฏอยู่น้อย แต่ก็ทรงพระราชนิพนธ์ไว้เกือบทุกชนิด
พระราชนิพนธ์ประเภทร้อยกรองที่เยี่ยม ใดแก่พระราชนิพนธ์เรื่องเงาะป่า
ลิลิตนิทราชาคริต พระราชนิพนธ์โคลงสุภาษิตและข้อธรรมต่าง ๆ มี สุภาษิตโสภาสไตรยางค์
สุภาษิตนฤพุมนาการ โคลงสุภาษิตเบ็ดเตล็ด นิราศรัตนะ พระราชคำรัสสัควา โคลง
กลอนอื่น ๆ พระราชนิพนธ์ลิลิตนิทราชาคริต เป็นพระราชนิพนธ์ร้อยกรองที่มีลักษณะพิเศษ
กว่าเล่มอื่น ๆ ที่เป็นเครื่องแสดงพระปรีชาสามารถในการทรงแปลจากต้นฉบับภาษาอังกฤษ
และทรงถอดเป็นพากย์ไทยได้อย่างดี

พระราชนิพนธ์บทกรองละครเรื่องนิทราชาคริต

วรรณกรรมที่สืบเนื่องจากพระราชนิพนธ์ลิลิตนิทราชาคริตเล่มหนึ่งอันเป็นพระราช
นิพนธ์ในรัชกาลที่ ๕ คือ พระราชนิพนธ์บทกรองละครเรื่องนิทราชาคริต ซึ่งมีประวัติการทรง
พระราชนิพนธ์ดังนี้

สมัยเมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์ลิลิตนิทรา-
ชาคริตนั้น ถึงวันปีใหม่เคยมีการเลี้ยงพระราชทานพระบรมวงศานุวงศ์ที่ในพระบรมมหาราชวัง
ทุกปี บางปีโปรดฯ ให้พระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการซึ่งเข้ากันเป็นสมาคมเรียกว่า "รอ
แยะ มายีเกด โซโซเอตี" มีสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้ากรมหลวงภาณุพันธุ์วงศ์วรเดช
ทรงเป็นประธาน เล่นกลหรือเล่นละครพูดเป็นการรื่นเริงประจำปี เมื่องานปีใหม่ พ.ศ. ๒๔๒๒

ทรงพระราชดำริว่าจะพิมพ์หนังสือลิลิตนิทราชาคริตที่ได้ทรงพระราชนิพนธ์ขึ้นใหม่เป็นของพระ
 ราชทานแจกพระบรมวงศานุวงศ์ จึงทรงแนะนำให้พวกสมาคมฯ เล่นละครพูดเรื่องนิทราชาคริต
 ไปรดา ให้ปลูกโรงละครชั่วคราวขึ้นที่ศาลาด้านตะวันตก พระที่นั่งพิมานรัตยา จัดที่เฉลียงและ
 ที่ในพระที่นั่งพิมานรัตนันเป็นที่คู่ แล้วทรงเลือกสรรตัวละครไปรดาให้เขาไปชักชวนหน้าพระที่
 นิ่ง เสด็จลงมาทอดพระเนตรการชักชวนเนื่อง ๆ ทรงพระราชดำริว่าเนื้อเรื่องบางตอนเมื่อ
 นำมาเล่นละครควรจะมีบทร้องเข้าที่พาหุควยจึงจะดี จึงทรงพระราชนิพนธ์บทร้องเรื่องนิทรา
 ชาติเพิ่มเติมขึ้นสำหรับให้เล่นละครในครั้งนั้น สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้ากรมหลวง
 ภาณุพันธุ์วงศ์วรเดชทรงเป็นผู้จัดการโรง

แต่เมื่อถึงวันปีใหม่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ทรงประชวรสุกใสยังไม่หาย
 จึงโปรดฯ ให้เลื่อนการ เล่นละคร เรื่องนิทราชาคริตไปมีเมื่อวันพฤหัสบดีที่เกาะ พ.ศ.
 ๒๔๒๒ คืนแรกจับเล่นแต่คนเรื่องไปจนถึงอาบู่หะชั้นสลบที่ในวัง คืนที่สองจับเล่นแต่อาบู่หะชั้น
 คลั่งไปจนจบเรื่อง

ละครพูดเรื่องนิทราชาคริตยังได้เล่นรุ่นหลังอีกครั้งหนึ่ง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๕ เวลา
 นั้นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศและสมเด็จพระเจ้าลูกเธอพระเจาลูกยาเธอ
 ทรงเล่าเรียนอยู่ในโรงเรียนราชกุมารกับหม่อมเจาชายในต่างกรม ซึ่งได้ถวายไว้อีกหลายองค์
 ทรงรวมกันเป็นสมาคมเรียกว่า "ราชกุมารกตานุกรม" ชักชวนเล่นละครพูด ได้เล่นเรื่องนิทรา
 ชาติถวายตัวที่เกาะสีชัง เล่นคราวนั้นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ ทรงจัดการโรงเล่น เล่น
 เรื่องตอนปลาย จับตั้งแต่แต่งงานอาบู่หะชั้นกับนางนอชาติอด อัดคัก ไปจนจบ บทร้องเรื่อง
 นิทราชาคริตที่เล่นละครพูดครั้งหลังนี้ ก็ใช้บทพระราชนิพนธ์เหมือนอย่างเล่นเมื่อคราวก่อน
 รายพระนามเจ้านายทรงแสดงละคร และที่ทรงช่วยเหลือในการจัดแสดงละคร เรื่องลิลิตนิทรา
 ชาติทั้งสองครั้ง พร้อมด้วยรูปภาพเจ้านายทรงแสดงละครมีอยู่ใน "ตำนานการ เล่นละคร
 เรื่องนิทราชาคริต" ซึ่งสมเด็จพระมาตุจฉาเจ้าพระบรมราชเทวี ทรงรวบรวมและโปรดให้
 พิมพ์ไว้ท้ายหนังสือลิลิตนิทราชาคริต ฉบับทรงแจกในงานเฉลิมพระชันษาครบ ๖๐ ปีบริบูรณ์
 เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๕

^๑คือสมเด็จพระศรีสุวรินทิราบรมราชเทวีพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า

เรื่องเกี่ยวกับพระราชนิพนธ์ทรงละครเรื่องนิทราชาคริตน์ สมเด็จพระนางเจ้าสว่างวัฒนาฯ ไททรงรับสั่งไว้ในคำนำลิลิตนิทราชาคริตว่า ".....แลมาหวนระลึกถึงพระราชนิพนธ์ทรงเรื่องนี้ ซึ่งข้าพเจ้าได้เคยเห็นเจ้านายพี่น้องทรงเล่นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๒ รู้สึกว่าไพเราะจับใจและสนุกอย่างเยี่ยมยอด เสียคายน่าจะสาบสูญไปเสีย เห็นว่าควรจะมีพิมพ์ออกขายลิลิตนี้ จึงได้เที่ยวถามตามเจ้านาย พี่น้อง ก็ได้ที่กรมหลวงพรหมวรานุกัมภ์เก็บหมด ซากอยู่ที่คนหนึ่งซึ่งองค์แซ่ คนมาพร้อมทั้ง (โปกรแกรม) ค่าย เมื่อได้ทรงละครนี้ครบบริบูรณ์ตั้งความประสงค์ ก็ทำให้ข้าพเจ้าชื่นชมยินดีตั้งได้ดูละครครั้งนี้อีก"^๒

พระราชนิพนธ์ทรงละครเรื่องนิทราชาคริตนี้มีบทอยู่ ๓๑ บท พร้อมทั้งกำหนดทำนองเพลงไวค่วย บทเจรจาของตัวละครมีใครรวบรวมจัดพิมพ์ไว้ ตามแบบของการเขียนบทละครสมัยก่อนซึ่งแยกบทเจรจาแยกออกไปอีกเล่มหนึ่ง หรือตัวละครเจรจาเองตามเนื้อเรื่องที่จำได้

เสภาเรื่องอาบุญหะชั้น

วรรณกรรมอีกเล่มหนึ่งที่แต่งขึ้นโดยกระแสพระราชดำรัสในรัชกาลที่ ๕ คือเสภาเรื่องอาบุญหะชั้น

เสภาอาบุญหะชั้นที่จัดพิมพ์เป็นเล่มนั้น พิมพ์ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๒ ในงานศพหม่อมราชวงศ์หญิงแปลก พึ่งบุญ ณ กรุงเทพฯ ในคำนำของฉบับนี้ได้กล่าวถึงประวัติการแต่งต้นฉบับและกวี ๑๑ ท่านอย่างละเอียด

ต่อมาพิมพ์ในงานยี่นชิงชาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๔ พระยามุขรรัตนราชพัฒน (นพโกรฤกษ์) เป็นผู้จัดพิมพ์เพื่อทุนเกล้าถวายและแจกแก่ผู้มาชวยงานในปีนั้น

^๑คือพระองค์เจ้าหญิงแซ่ไขดวง

^๒พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ลิลิตนิทราชาคริต (พระนคร: โรงพิมพ์ไท, ๒๔๖๕), คำนำหน้า ก.

การจัดพิมพ์ครั้งนี้มีคำนำของราชบัณฑิตยสภาลงพระนาม "พิทยาลงกรณ์" ในตำแหน่งอุปนายก ลงวันที่ ๓๑ ธันวาคม ๒๔๖๘ ซึ่งมีข้อความที่ให้ความกระจ่างสำหรับเสภาอาบุญหะชั้นเป็นอันมาก ดังนี้

".....กรมพระยาคำรงราชานุภาพจึงทรงแนะนำว่า เสภาอาบุญหะชั้นเป็นหนังสือแต่งตามเนื้อเรื่อง ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ได้ทรงพระราชนิพนธ์ไว้เป็นลิลิต เหล่ากวีในตอนคนแห่งรัชกาลที่ ๕ ได้แต่งขึ้น เพราะโปรดเกล้าฯ ให้แต่งและทั้งบิดาพระยาบุรุษฯ ก็มีนามเป็นยูแห่งอยู่ด้วย ดังนั้นก็เป็นสมประสงค์ของพระยาบุรุษฯ แต่มีนาเสียดายอยู่หนอยหนึ่งคือว่า เสภาตอนที่ ๘ ซึ่งหลวงมดคดรัตน์ (ช่วง ไกรฤกษ์) แต่งนั้นหาต้นฉบับไม่เจอจนบัดนี้....."

เสภาทั้ง ๑๑ ตอนนี้ กระจัดกระจายไปชานานแล้ว สูญหายเสียก็มาก กรมการราชบัณฑิตยสภาได้พยายามสืบหาชานาน ก็หาได้ไม่ครบ....."

ประวัติการแต่งเสภาเรื่องอาบุญหะชั้นมีดังนี้

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระราชนิพนธ์ลิลิตนิทราชาคริตตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๒๒ แล้ว ต่อมาได้โปรดเกล้าฯ ให้พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ขอแรงกวีในสมัยนั้นให้ช่วยกันเก็บเนื้อเรื่องไปแต่งเป็นเสภาสำหรับขับถวายเวลาทรงเครื่องใหญ่ อย่างเดียวกับที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้ขอแรงกวีช่วยกันแต่งเสภาเรื่องพระราชพงศาวดารถวายในรัชกาลที่ ๔

กวีที่แต่งเสภาเรื่องอาบุญหะชั้นมี ๑๑ คนด้วยกัน รับเรื่องไปแต่งคนละตอน มีรายนามดังนี้

ตอนที่ ๑ หลวงพิชญ์เสนี (ทองอยู่) ครุเสภา ภายหลังได้เป็นพระราชมุนี

ตอนที่ ๒ พระยามหาอำมาตย์ (หรุ่น ศรีเพ็ญ)

ตอนที่ ๓ ขุนวิสุทรเสนี (จาง)

ตอนที่ ๔ ขุนพินิจจัย (อยู่) ภายหลังเป็นหลวงภิรมย์โกษา

ตอนที่ ๕ หลวงบรรหารอรรัตนคี (สุค) ภายหลังได้เป็นพระราชาภิรมย์

ตอนที่ ๖ ขุนวิสุทธากร (หม่อมราชวงศ์หนู อิศรางกูร ณ อยุธยา) ภายหลังได้เป็นพระยาอิศรพันธ์โสภณ

- ตอนที่ ๓ พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร)
 ตอนที่ ๔ ขุนทองสือ (ช่วง ไกรฤกษ์) ภายหลังได้เป็นหลวงมวงครุรัตน์
 ตอนที่ ๕ หลวงเสนีพิทักษ์ (อ่วม) ภายหลังได้เป็นพระยาราชวรานุกุล
 ตอนที่ ๑๐ หลวงสโสมสรพลการ (ทัต ศิริสัมพันธ์) เดิวนั้นเป็นพระยาสโสมสรสรรพ
 การ
 ตอนที่ ๑๑ หลวงจักรปาณี (ฤกษ์) เปรียญ

เสภาทั้ง ๑๑ ตอนนี้กระจัดกระจายไปช้านานแล้ว สู้หายเสียก็มาก กรมการ
 ราชบัณฑิตยสภาได้พยายามสืบหามาช้านาน ก็หาได้ไม่ครบ เท่าที่มีอยู่หาได้เพียงตอนที่ ๕
 เท่านั้น

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
 ทรงเป็นพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระศรีพัชริน-
 ทรราชบรมราชินีนาถ ทรงพระราชสมภพเมื่อวันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๒๓ เมื่อพระชนมายุได้
 ๔ พรรษา ได้รับสถาปนาเป็นสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนเทพทวารวดี ในปี
 พ.ศ. ๒๔๓๖ เสด็จไปศึกษาวิชาในประเทศอังกฤษ ระหว่างประทับอยู่ในประเทศอังกฤษ คือ
 ในปี พ.ศ. ๒๔๓๘ ดำรงพระอิสริยยศเป็นมกุฎราชกุมาร และรัชทายาทแทนสมเด็จพระเจ้า
 ลูกยาเธอ เจ้าฟ้าวชิราวุธธิศ รัชทายาทพระองค์ก่อนที่สิ้นพระชนม์ลง เมื่อทรงสำเร็จการศึกษาใน
 ยุโรปแล้ว ได้เสด็จกลับประเทศไทยใน พ.ศ. ๒๔๔๕ เสด็จขึ้นครองราชย์ในปี พ.ศ. ๒๔๕๓
 เมื่อพระชนมายุได้ ๔๖ พรรษา

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระปรีชาอย่างเยี่ยมในการประ-
 พันธ์ จนได้รับถวายพระนามว่า สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า พระองค์ได้ทรงพระราชนิพนธ์ไว้เป็น
 จำนวนมากมายกว่า ๒๐๐ เรื่อง ในการทรงพระราชนิพนธ์หนังสือต่าง ๆ พระบาทสมเด็จพระ
 มงกุฎเกล้าฯ ทรงใช้ทั้งพระนามตรงและพระนามแฝง เมื่อใดไม่มีพระราชประสงค์จะใช้พระ
 ปริมาภิไธยตรง ๆ แล้ว ก็มีใช้พระนามเหล่านี้คือ ศรีอยุธยา อิศวาหุ รามจิตติ พันแหลม
 นอยลา สุกรีพ นายแก้วนายขวัญ หนาวแก้ว เมืองบูรณ พระชรรคเพชร ร.จ. (คำย่อ
 ของรามจิตติ) และคนคง

ในบรรดางานพระราชนิพนธ์ที่มีอยู่มากมายนั้น พระองค์ได้ทรงพระราชนิพนธ์บทละครเรื่องอาบุญหะซันขึ้นด้วย และทรงใช้พระนามแฝงว่า คนดง ทรงพระราชนิพนธ์ในปี ร.ศ. ๑๓๑ เป็นหนังสือเล่มเล็ก ๆ ๔ เล่มจบ

ในตำนานการแสดงละครเรื่องนิทราชาคริต ได้กล่าวว่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อครั้งยังทรงพระเยาว์ ได้เคยทรงแสดงละครพูดเรื่องนิทราชาคริตรุ่นหลังในปี พ.ศ. ๒๔๓๕ ได้ทรงแสดงเป็นพระนางโซบิเค มเหสี ดังที่มีอยู่ในพระรูปเจ้านายทรงเล่นละครครั้งนั้น

พระราชนิพนธ์บทละครเรื่องอาบุญหะซัน

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์ขึ้น เพื่อให้ได้ใช้เป็นบทละครพูดสลับร้อง มีบทเจรจาของตัวละครแล้ว มีบทร้องซึ่งกำหนดไว้เป็นทำนองต่าง ๆ แบบละครปราโมทย์ ขนาดความยาวเป็น ๔ เล่ม ขนาดหนังสือเล่มเล็ก เล่มหนึ่งก็คือตอนหนึ่งในการแสดงละคร ทำนองเพลงที่ใช้ขับร้อง ส่วนมากเป็นเพลงแขกทำนองต่าง ๆ

การที่ทรงพระราชนิพนธ์บทละครเรื่องอาบุญหะซันขึ้นนั้นนับว่าเป็นประโยชน์ เพราะว่าการแต่งบทละครแต่เดิมมาได้แยกคำประพันธ์ที่เป็นบทร้องบทรำไว้เล่มหนึ่ง และบทเจรจาไว้เล่มหนึ่ง ดังเช่นตัวอย่างจากหนังสือประเภทที่หายาก ประเภทบทละครรำต่าง ๆ บางทีก็ใช้บทเจรจาเองตามที่จำเรื่องได้ เมื่อเป็นเช่นนี้ในตำนานการเล่านละครเรื่องลิลิตนิทราชาคริตจึงมีแต่พระราชนิพนธ์บทร้องและไม่มีบทเจรจา จึงเป็นที่น่าเสียดายที่บทเจรจาได้หายไปเสีย

การที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระราชนิพนธ์บทละครเรื่องอาบุญหะซัน จึงเป็นประโยชน์แก่ผู้ที่สนใจจะแสดงละครเรื่องนี้ในสมัยหลังเป็นอย่างมาก

สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์

สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ พระนามเดิมพระองค์เจ้าจิตรเจริญ เป็นพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประสูติในพระบรมมหาราชวัง เมื่อวันที่ ๒๘ เมษายน พ.ศ. ๒๔๐๖ พระมารดาคือพระสัณห์วงศ์เชอพระองค์เจ้าพรพรรณราย (หม่อมเจ้าหญิงพรพรรณราย) ทรงมีพระเชษฐภคินีรวมพระมารดาอีกพระองค์เดียวคือ พระองค์เจ้าหญิงกรรณิกาแก้ว (ซึ่งต่อมาในรัชกาลที่ ๕ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สถาปนาขึ้นเป็นเจ้าฟ้ากรมขุนชัชศติกยัลลยา)

เมื่อสมเด็จพระเจ้าฟักกรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์มีพระชันษาได้ ๖ ปี พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคต พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ชูขลุ่ยขลุ่ยโกลซิคพระองค์สืบมา

สมเด็จพระเจ้าฟักกรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ เมื่อทรงพระเยาว์ได้ทรงเรียนหนังสือชั้นต้นกับครอกป่าเพชร (หม่อมเจ้าหญิงสราพัคเพชร) พ.ศ. ๒๔๑๕ ทรงเข้าศึกษาในโรงเรียนมหาดเล็ก ซึ่งได้ศึกษาภาษาอังกฤษกับครูฝรั่งชื่อ ฟรานซิส ยอร์ช แพตเตอร์สัน และภาษาไทยกับพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย)

เมื่อทรงพระเยาว์ ทรงสนพระทัยกับดนตรีไทย และมีพระนิสัยใฝ่ไปในทางการช่าง ได้ทรงศึกษาควยพระองค์เองกับครูอยู่เสมอ

การทรงรับราชการทรงรับราชการทั้งฝ่ายทหารและพลเรือน ทรงเป็นทหารครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๕ เมื่อทรงเข้ารับการศึกษาในโรงเรียน "ตะเค็ดทหารมหาดเล็ก" และได้ทรงรับพระราชทานยศทหารเรื่อยมาจนถึง พ.ศ. ๒๔๓๗ ได้ทรงรับพระราชทานยศทหารเป็นนายพลตรีตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงกลาโหม และผู้บัญชาการกรมยุทธนาธิการ ขณะที่ได้ทรงดำรงตำแหน่งนี้ นอกจากความเจริญทางด้านกิจการทหารแล้ว ยังทรงสร้างความสำเร็จให้แก่การศรัทธาของทหารบกด้วย ได้ทรงนิพนธ์บทเพลง และบทขับร้องไว้ให้ทหารเป็นอันมาก เพลงที่นิยมกันคือ เพลงลาวเล็ก เขมรไพรโยค ออกทะเล ฯลฯ และที่สำคัญที่สุดคือ บทร้องเพลงสรรเสริญพระบารมี

ใน พ.ศ. ๒๔๖๔ ได้ทรงรับพระราชทานยศทหารเป็นนายพลเอก

ทางราชการพลเรือน ได้ทรงเป็นเสนาบดีกระทรวงโยธาธิการ ใน พ.ศ. ๒๔๓๔ และทรงเป็นเสนาบดีเป็นพระองค์แรก พ.ศ. ๒๔๔๐ ทรงเป็นเสนาบดีกระทรวงพระคลัง พ.ศ. ๒๔๔๔ ทรงเป็นเสนาบดีกระทรวงวัง จนถึง พ.ศ. ๒๔๔๒ ถวายบังคมลาออกจากราชการ

ถึงรัชกาลที่ ๗ ได้ทรงกลับเข้ารับราชการแผ่นดิน จึงได้ทรงรับตำแหน่งเป็นอภิรัฐมนตรีที่ปรึกษาราชการแผ่นดินตามพระบรมราชโองการ พ.ศ. ๒๔๖๔ และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ทรงรับตำแหน่งอุปนายกราชบัณฑิตสภา กรมศิลปากรตั้งแต่นั้น พ.ศ.

การเลื่อนพระอิสริยยศเป็นไปตามลำดับ เริ่มตั้งแต่ในรัชกาลที่ ๕ พ.ศ. ๒๔๒๔ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เลื่อนพระอิสริยยศพระองค์เจ้าจิตรเจริญขึ้นเป็นพระเจ้านองยาเชอกรมขุนนริศรานุวัดติวงศ์ จนถึงในรัชกาลที่ ๘ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เลื่อนพระอิสริยยศเป็นสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์

สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ มีพระโรคหทัยพิการและหลอดลมอักเสบเรื้อรังมาช้านาน จนถึง พ.ศ. ๒๔๘๗ เริ่มประชวร และสิ้นพระชนม์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๐

สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์กับเรื่อง "นิทราชาคริต"

สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ แต่ครั้งยังทรงพระเยาว์มีพระชันษา ๑๖ ปี ยังดำรงพระยศเป็นพระองค์เจ้าจิตรเจริญ ทรงแสดงละครเรื่องนิทราชาคริตร่วมกับสมาคมพระเจ้านองยาเชอ ชื่อว่า "แมจิกัล โชโชเอตี้" ซึ่งมีสมเด็จพระเจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์เป็นนายก จัดเล่นกลและเล่นละครถวายเป็นประจำ พ.ศ. ๒๔๒๒ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำรัสสั่งให้เล่นละครเรื่องนิทราชาคริต พระองค์เจ้าจิตรเจริญเป็นตัวแทนชานอวด นางเอก และนางพวงไข่มุกก์ นางบำเรอ นางนอชานอวด เป็นนักดนตรี จึงต้องเล่นดนตรีและร้องเพลงกับอาบุญหะชันคือ กรมหมื่นทิวากรวงศ์ประวัติ

พ.ศ. ๒๔๓๗ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงพระนิพนธ์บทาโบลวิวงศ์ และเพลงขับสั้น ๆ ประกอบบทหรือภาพนิ่ง (สมัยนั้นเรียกรูปภาพ) รวมทั้งหมก ๘ เรื่องและในจำนวนนี้เรื่องนิทราชาคริตเป็นเรื่องที่สาม

บทาโบลวิวงศ์กับนิทราชาคริตหรือบทล่านำกับนิทราชาคริต

บทาโบลวิวงศ์ กับนิทราชาคริตเป็นบทล่านำที่มีขอบหนึ่งในประชุมบทเพลงไทยเดิม สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงคัดปรุ่จากพระราชนิพนธ์เรื่องลิลิตนิทราชาคริต ตอนวิวาหอาบุญหะชันกับนางนอชานอวด อ้าวคัค

พระประสงค์ในการทรงพระนิพนธ์ครั้งนี้ก็เพื่อถวายสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช
เจ้าฟ้าศิริธนิศ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๗ การทรงพระนิพนธ์ครั้งนี้เป็นบทบาทโบโลว์วังก์ (Tableaux
Vivants) ซึ่งเป็นการแสดงตามแบบฝรั่ง เพื่อจะทรงจัดให้พระอนุชาและพระราชวงศ์ที่ยัง
ทรงพระเยาว์เล่น ในครั้งนี้ก็ทรงพระนิพนธ์เพลงคำสั้น ๆ สำหรับบรรเลงประกอบรูปภาพชุดนี้
ซึ่งมีอยู่ ๘ คัมในบทบาทโบโลว์วังก์ ๘ เรื่องคือ เรื่องพระเป็นเจ้า เรื่องราชาธิราช เรื่อง
นิตราชาคริต เรื่องซิลเคอร์วิลลา เรื่องสามก๊ก เรื่องขอมคำดั้น เรื่องพระล่อ และเรื่อง
อุณรุท นับว่าทรงพระนิพนธ์ขึ้นเพื่อแสดงในโอกาสสำคัญครั้งนั้น

เนื้อเพลงในบทล่านำคัม นิตราชาคริต โคตรังคักปรุงจากรายบทที่ ๖๕๐ ในพระ
ราชนิพนธ์ลิลิตนิตราชาคริต กำหนดทำนองเพลงไว้คือ เพลงแขกกลมเจรจา แหกถอนสายบัว
และ คัดโคลงสี่สุภาพอีก ๕ บท มาเป็นเนื้อร้อง โคลง ๖๖๗ - เพลงแขกหนึ่ง โคลง ๖๖๘-
๖๗๐ - เพลงแขกทยอยมือ โคลง ๖๗๑ - เพลงแขกเจ้าเซ็น และโคลง ๖๗๒ เพลงพราหมณ์
คึกคักน้ำเตา

เพลงคัม นิตราชาคริตใช้เพลงที่มีคำนำหน้าชื่อเพลงว่า "แขก" อยู่ถึง ๕ เพลง
ยกเว้นเพลงพราหมณ์คึกคักน้ำเตา เป็นเครื่องแสดงว่าทรงมีความรู้ในเรื่องเพลงไทยเดิมเป็น
อย่างที่ว่าดุริยางคศิลป์ไทย หรือนักปราชญ์ทางดนตรีไทยได้ประดิษฐ์เพลงภาษาขึ้นเพื่อความ
แปลกรสและเพื่อสร้างบรรยากาศให้กลมกลืนกับตัวละครชาติต่าง ๆ ในการแสดงละครหรือมหรสพ
บางอย่าง เรื่องนิตราชาคริตเป็นนิทานอาหรับจึงโคตรังเลือกเพลง "แขก" มาให้เป็นทำนอง
ร้อง เพื่อให้สอดคล้องกับบรรยากาศของเรื่อง

บทล่านำคัม นิตราชาคริตจับตอนวิวาห์อาบู่หะซันและนางนอซาทอลอว์คัก จึงกล่าว
ถึงพิธีการแต่งงาน คำอำนวยพร การเลี้ยง การร้องขับทำเพลง พร้อมทั้งเครื่องคึกคัก เป่า
อันเป็นเครื่องสนุกสนานบันเทิงใจ ประกอบทั้งเนื้อเรื่องนิตราชาคริตนั้นเป็นเรื่องสนุกและจบลง
ด้วยความสุขสวัสดิ์ วงมโหรีจึงนิยมนำบทล่านำเรื่องนิตราชาคริตมาใช้เป็นบทขับร้องในงาน
วิวาห์ที่เรียกว่า "กลม่อหออ" อยู่เสมอ และปรากฏว่ายังเป็นที่ยอดนิยมอยู่จนถึงปัจจุบัน

การที่สมเด็จพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงสามารถคักปรุงคำประพันธ์ในลิลิตนิตรา
ชาคริตเป็นบทล่านำนี้ ช่วยให้พระราชนิพนธ์ลิลิตนิตราชาคริตมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักแพร่หลายยิ่งขึ้น
อีก ในคำนำของหนังสือชุมนุมบทละครและบทคอนเสิร์ต ไคกลาวช่วยถึงงานพระนิพนธ์สมเด็จพระ
กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ไวว่า

"พระนิพนธ์บทละคร บทคาโบลวิวงศ์ และบทคอนเสิร์ทเหล่านี้ มีโชแค่เพียง
 ให้ความบันเทิงใจแก่บรรดาผู้สนใจในคีตศิลป์และวรรณศิลป์เท่านั้น หากแต่เป็นศิลปะอมตะอัน
 ก่อให้เกิดความเจริญใจแก่บุคคลทั่วไป ได้รับความนิยมชมชื่นและจารึกอยู่ในความทรงจำกัน
 แพร่หลายมาทุกยุคทุกสมัย....."^๑

เจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง (เพ็ง เพ็ญกุล)

เจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง นามเดิม "เพ็ง" เป็นข้าหลวงเดิมในรัชกาลที่ ๔
 เมื่อเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติแล้ว โปรดเกล้าฯ ให้เป็นเจ้านมื่นสรรพเพชภักดี หัวหมื่น
 มหาดเล็ก ภายหลังโปรดฯ ให้เป็นพระยามหรรษรัตนราชพัลลภ จางวางมหาดเล็ก ในรัชกาลที่
 ๕ โปรดฯ ให้เป็นเจ้าพระยา เรียกโดยย่อว่า เจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรงฯ

เจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรงเป็นผู้สืบเชื้อสายมาจากเจ้าพระยาพระคลัง (นิยม)
 เสนาบดีที่จับคู่สมภภกรมท้าวในแผ่นดินพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระ ตั้งเคหสถานอยู่ที่ริมประตูจีน ท้าย
 ป้อมเพชรไฟโรจน์

เจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรงเป็นบุตรชายของหลวงจินดาพิจิตร ปลัดจางวาง
 ราชบัณฑิต และมารดาคือท่านมอญ เกิดเมื่อวันพุธ วันเพ็ญ เดือนหก ปีมะเส็ง จ.ศ. ๑๑๘๓
 มีชื่อนายวันเพ็ญ (นายเพ็ง) เมื่ออายุได้ ๑๒ ปี ได้ติดตามบิดาไปถวายงานนวดพระบาท
 สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ขณะทรงผนวชและประทับอยู่ที่วัดสมอรายอยู่เสมอ พระองค์
 ทรงพอพระทัยนายเพ็ง จึงออกพระโอรสขอดหลวงจินดาพิจิตร และได้ทรงเลี้ยงไว้เป็น
 พระราชบุตรเลี้ยง

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นครองราชย์แล้วเป็นที่ ๒
 ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานสัญญาบัตรตั้งนายเพ็งให้เป็นเจ้านมื่นสรรพเพชภักดี
 หัวหมื่นมหาดเล็กคน เชื่อกันว่า เสร็จที่ พ.ศ. ๒๔๐๐ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ดำรง

^๑ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์: ชุมนุมบทละครและบทคอนเสิร์ต (พระนคร:
 กรมศิลปากร, ๒๕๐๖), ภาคคำนำ

ตำแหน่งอุปทูตจำทูตพระราชสาส์นออกไปเจริญทางพระราชไมตรีถึงสมเด็จพระนางเจ้าแก้ววิ
 วิคตอเรีย ณ กรุงลอนดอน พ.ศ. ๒๔๐๖ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าหมื่นสรรพรเพช
 ภักดีเป็นพระยามบูรรัตนราชพัลลภ จางวางกรมมหาดเล็กขวา พระบูรรัตนราชพัลลภได้
 รับราชการในตำแหน่งสำคัญและเป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัยจนสิ้นรัชกาลที่ ๔

ในรัชกาลที่ ๕ พ.ศ. ๒๔๑๑ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เลื่อนตำแหน่ง
 ยศเป็นพระยาราชสุภาวดีศรีสังเทพนารายณ์ จางวางกรมพระสวัสดิวัด พ.ศ. ๒๔๑๗ ได้
 รับแต่งตั้งให้เข้าประจำสภารัฐมนตรีเป็นครั้งแรก (ในครั้งนั้นเรียกว่าตำแหน่งที่เคาน์ซิลออฟ
 สแต็ค) เป็นประธานนายหนึ่งในที่ปรึกษาราชการแผ่นดินและที่ปรึกษาเคาน์ซิล ปลายปี พ.ศ.
 ๒๔๑๗ ได้ทรงโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งเป็นเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ศิขารัง พ.ศ. ๒๔๑๘ ได้รับแต่งตั้ง
 แต่งตั้งเป็นแม่ทัพที่ ๒ ยกกองทัพไปรบกับจีนฮ่อทางคานหนองคาย การยกกองทัพครั้งนี้ทำให้
 เกิด "นิราศหนองคาย" ขึ้นเล่มหนึ่ง

นอกจากความสามารถในทางราชการแล้ว เจ้าพระยามหินทรศักดิ์ศิขารังก็ยังได้
 ชื่อว่าเป็นนักวรรณคดี งานที่ท่านได้เขียนไว้คือชานพระศรี ท่านได้เขียนไว้เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๖
 ตามเค้าของความทรงจำจากพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ใน
 สมัยที่ยังเป็นมหาดเล็กข้าหลวงเดิม จึงเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ได้ชิ้นหนึ่ง

เจ้าพระยามหินทรศักดิ์ศิขารัง มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไปว่า เป็นเจ้าของ
 โรงละครในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ความคิดในเรื่องการสร้างโรง
 ละครนี้เริ่มมาตั้งแต่ครั้งที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงโปรดเกล้าฯ แต่งตั้ง
 ให้ดำรงตำแหน่งอุปทูตในคณะทูตที่จำทูตพระราชสาส์นไปเจริญพระราชไมตรีกับประเทศอังกฤษ
 คณะทูตได้ชมกิจการงานด้านต่าง ๆ ในประเทศอังกฤษเพื่อนำมาปฏิบัติในประเทศไทย ปรากฏ
 ว่าเจ้าหมื่นสรรพรเพชภักดีได้นำแบบอย่างโรงละครที่ท่านได้ดูมาจากโรงละครที่มีชื่อว่า "ปรีนส์
 เซส เธิยเตอร์" ในนครลอนดอนครั้งนั้นมาใช้เป็นชื่อละครคณะของท่าน

เจ้าพระยามหินทรศักดิ์ศิขารัง เป็นผู้เริ่มให้ละครของท่านเล่นเป็นละครผู้หญิงโดยคิด
 แก้ไขแบบละคร เอาแบบละครนอก ละครใน และกระบวนจิวจินมาระคนกันเป็นละครพันทาง
 แสดงคล้ายละครนอก แต่งตัวอย่างเครื่องน้อย

ละครคณะ เจ้าพระยามหินทรศักดิ์ศรีฯ มีบทละครแต่งใหม่มาก ควบคู่ละครพื้นทาง มีภาษาต่าง ๆ เช่นนำเรื่องราชาธิราชมาทำเป็นบทละครหลายตอน นำเรื่องขุนช้างขุนแผนตอนพลายเพชรพลายบัวออกศึกมาทำเป็นบทละครตอนหนึ่ง นอกจากนี้ได้นำพงศาวดารจีนมาแต่งเป็นบทละครหลายเรื่อง เช่นเรื่องทองลัน ตั้งฮั่น สามก๊ก ฯลฯ

ในครั้งนั้น เจ้าพระยามหินทรศักดิ์ศรีฯ ได้รับพระบรมราชานุญาตให้นำเค้าเรื่องในพระราชนิพนธ์ลิลิตนิทราชาคริตมาแต่งเป็นบทละครว่า เรื่องอาบุญหะขัน เรื่องนี้เป็นนิทานอาหรับ จึงใคร่สภษาทางทำนองเพลงและทำเนื้อเรื่องแตกต่างออกไปอีกเรื่องหนึ่ง

เจ้าพระยามหินทรศักดิ์ศรีฯ เป็นผู้คิดให้ละครไทยเล่นประจำโรงเก็บเงินคนดูเป็นครั้งแรก แต่แรกเล่นเป็นสัปดาหฺ์ เรียกเป็นภาษาอังกฤษว่า "วิกหนึ่ง" จึงเป็นต้นเหตุให้เกิดเรียกโรงมหรสพว่า "วิก" จนทุกวันนี้

เมื่อเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ศรีฯ ถึงแก่อสัญกรรม ละครคณะนี้ตกเป็นของจ่มั่น ไวยวรรณ นุตรของท่าน ในรัชกาลที่ ๕ คณะละครนี้ได้ไปแสดงถึงกรุงเทพฯ ที่เคอรัสบีกประเทศรัสเซีย นับว่าละครคณะนี้ได้ช่วยสืบต่อภารละครไทยมาจนถึงกรมศิลปากรทุกวันนี้

เจ้าพระยามหินทรศักดิ์ศรีฯ ถึงแกกรรมเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๗ เมื่ออายุ ๗๔ ปี ท่านเป็นต้นสกุล "เพ็ญกุล" มีบุตรธิดารวมทั้งสิ้น ๒๖ คน ที่สมควรจะกล่าวนามคือ เจ้าจอมมารคามาภกต ซึ่งเป็นเจ้าจอมมารคามาภกตเจ้าจุฑาวัชรราชกุมารี และกรมหมื่นพิไชยมหินทโรดม (พระองค์เจ้าเพ็ญพัฒนพงศ์) เจ้านายทั้งสองพระองค์ทรงเป็นราชสกุล "เพ็ญพัฒน์"

เจ้าพระยามหินทรศักดิ์ศรีฯ เป็นผู้ที่มีความสนิสนมชั้นพระญาติผู้ใหญ่ของพระราชโอรสในรัชกาลที่ ๕ เป็นผู้ได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้นำเค้าเรื่องในพระราชนิพนธ์ลิลิตนิทราชาคริตมาแต่งเป็นบทละครว่า เรื่องอาบุญหะขัน พระองค์เจ้าเพ็ญพัฒนพงศ์ก็เป็นเจ้านายที่ทรงแสดงละครเรื่องนิทราชาคริตในครั้งที่ ๒ (พ.ศ. ๒๔๓๕) ด้วย จึงได้กล่าวชีวประวัติของท่านไว้ ณ ที่นี้

หลวงพัฒนพงษ์ภักดี (ทิม สุขยางค์ ร.ป.ช.)

หลวงพัฒนพงษ์ภักดี นามเดิม ทิม สุขยางค์ เกิดเมื่อ พ.ศ. ๒๓๕๐ ต้นตระกูลเป็นพ่อค้า บิดาฝากตัวอยู่กับเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรงแต่ยังเป็นพระยาบุรุษรัตนราชพัลลภในรัชกาลที่ ๔ นายทิมบวชเป็นพระภิกษุอยู่วัดราชบูรณะ ๓ พรรษา ได้ศึกษาระบบหนังสือไทยขณะบวชเรียน ในรัชกาลที่ ๕ พ.ศ. ๒๔๑๓ ได้ลาสิกขาบทมาเป็นทนายอยู่กับเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรงเข้าเป็นพระยาราชสุภาวดี พ.ศ. ๒๔๑๘ ได้เป็นทนายติดตามเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรงไปในกองทัพซึ่งจะยกไปรบฮ่อที่เมืองหนองคาย ในการไปทัพครั้งนี้นายทิมได้แต่งนิราศเรื่องหนึ่งคือ "นิราศหนองคาย" ได้ลงพิมพ์ออกโฆษณาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๑ เพราะนิราศเล่มนี้ทำให้นายทิมต้องได้รับโทษจำคุกในปิ่นนเอง และพ้นโทษใน พ.ศ. ๒๔๒๒ เมื่อพ้นโทษแล้วก็กลับไปอยู่กับเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรงตามเดิม พอการสงบแล้วเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรงตั้งให้เป็นขุนจบพลรักษ์ ขุนหมื่นประหวน ในกรมพระสุรัสวดี ในตอนนี้ขุนจบพลรักษ์ได้แต่งกลอนบทละครไวหลายเรื่อง แต่งไว้ให้เจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรงเล่นละคร บทละครที่ขุนจบพลรักษ์แต่งสืบได้จำนวนเรื่อง ๒๑ เรื่อง มีเรื่องอาบุญหะชั้นระบวยุควยเรื่องหนึ่ง นอกจากนั้นยังมีกลอนและโคลงเบ็ดเตล็ดอีกหลายเรื่อง เช่น โคลงกระทู้สุภาภิต

เมื่อเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรงถึงแก่อสัญกรรมแล้ว (พ.ศ. ๒๔๓๗) ขุนจบพลรักษ์ก็ออกจากกรมพระสุรัสวดีมาสมัครเป็นข้าอยู่ในพระองค์เจ้าจุฬารัตนราชกุมารี และพระองค์เจ้าเพ็ญพัฒนพงษ์ (กรมหมื่นพิไชยมหินทโรดม) รับหน้าที่เก็บผลประโยชน์ในพระองค์ถวายตลอดมา เมื่อความทราบถึงสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงทรงพระราชดำริว่าเป็นผู้มีความกตัญญู และทรงระดีงถึงที่เจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรงได้กราบบังคมทูลฝากไว้ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานสัญญาบัตรเป็นหลวงพัฒนพงษ์ภักดี มีสังกัดในกรมพระคลังข้างที่เมื่อ พ.ศ.

๒๔๓๘

ต่อมากรมหมื่นพิไชยมหินทโรดมสิ้นพระชนม์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๒ หลวงพัฒนพงษ์ภักดีก็หมดความชวนชววยในการแต่งหนังสือตั้งแต่บัดนั้นมา และได้ถึงแก่กรรมเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๘

ผลงานทางวรรณกรรมของท่านเป็นสมบัติของชาติไทยตราบจนปัจจุบัน วรรณกรรมที่สืบเนื่องจากพระราชนิพนธ์ลิลิตนิปภาสาครก็คือ บทละครเรื่องอาบุญหะชั้น

บทละครเรื่องอาบุญหะซัน

ต้นฉบับของบทละครเรื่องอาบุญหะซันเป็นหนังสือ ๒ เล่มสมุดไทย หอสมุดวชิรญาณได้คัดลอกมาให้จัดพิมพ์ครั้งแรกเมื่อหม่อมเจ้าหญิงพรรณเพ็ญแข เพ็ญพັນ พิมพ์ขุนเกล้าถวายเป็นของพระราชทานแจกในงานพระราชกุศลพระศพพระเจ้าพี่นางเธอพระองค์เจ้าจุฬารัตนราชกุมารี ครบ ๑๐๐ วัน ณ วันที่ ๖ กันยายน พ.ศ. ๒๔๗๓ เมื่อจัดพิมพ์ครั้งนั้นกรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ ทรงดำรัสตำแหน่งอุปนายกหอสมุดวชิรญาณ ไต่ทรงกล่าวถึงประวัติการแต่งบทละครว่าและการจัดพิมพ์เรื่องนี้ไว้ในคำนำว่า

".....เจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง เป็นเจ้าของโรงละครใหญ่ คนชอบดูละครเรื่องแปลก ๆ ก็จัดให้ใคร มีผู้แต่งกลอนประจำอยู่ในบ้าน ได้เรื่องจากอดีตพระราชนิพนธ์ก็ให้แต่งเป็นบทละครขึ้น บทละครเรื่องอาบุญหะซันนี้เป็นเรื่องหนึ่งที่แต่งขึ้นเล่นละครในเวลานั้น....."

เรื่องผู้แต่งกลอนประจำอยู่ในบ้าน ซึ่งกล่าวถึงในข้อความข้างต้นก็คือ ขุนจบพลรักษ์ (ทิม สุขยางค์) เพราะปรากฏในประวัติว่าบทละครเรื่องอาบุญหะซันเป็นเรื่องหนึ่งที่ขุนจบพลรักษ์ แต่งไว้สำหรับให้โรงละครของเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรงใช้เป็นบทละครว่ารายละเอียดของเรื่องนี้มีกล่าวไว้ในตำนานการเล่นละครเรื่องนิทราชาคริต "ซึ่งสมเด็จพระนางเจ้าสว่างวัฒนาได้ทรงรวบรวมขึ้นไว้ในหนังสือนิทราชาคริตฉบับฉลองพระชนมายุครบ ๖๐ ปี พ.ศ. ๒๔๖๕ มีข้อความว่า

^๑หลวงพัฒนพงษ์ภักดี, บทละครเรื่องอาบุญหะซัน (พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนาการ, ๒๔๗๓), ภาคคำนำ

".....ต่อมา (จะเป็นปีไรไม่ทราบแน่) พระราชทานพระบรมราชานุญาต ให้เจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง เอาพระราชนิพนธ์เรื่องนิทราชาคริตไปคึกกระบวนเล่นเป็นละครรำ เจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรงให้ขุนจบพลรักษ์ (ทิม) แต่งบทละครรำเรื่องนิทราชาคริตขึ้น แควแต่แกแต่เรื่องตอนปลาย ตั้งแต่อาบุญหะขันเลี้ยงกาหลิบเป็นครั้งที่ ๒ ไปจนจบเรื่อง เป็นหนังสือประมาณ ๒ เล่มสมุดไทย ละครเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรงได้เล่นเรื่องนิทราชาคริตเป็นละครรำก่อน แล้วละครโรงอื่นจึงได้เล่นต่อมา....."๑

ข้อความข้างบนนี้ไต่บอกไว้แน่ชัดว่า เจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง ได้มอบหมายให้ขุนจบพลรักษ์ (ทิม) เป็นผู้แต่งบทละครเรื่องอาบุญหะขัน พร้อมทั้งไต่บอกตอนที่แสดงละครไว้ด้วย

บทละครเรื่องอาบุญหะขัน แต่งควยกลอนบทละครและกำหนดหน้าพาทย์ไว้ด้วย ในบทละครรำเรื่องนี้ใช้เพลงที่มีทำนองไพเราะหลายเพลง ทำให้ได้รับความรู้เรื่องเพลงที่ใช้ในการแสดงละครรำในสมัยรัชกาลที่ ๕ นับว่าเป็นประโยชน์ต่อนักปฏิรูปมาก

บทละครรำเรื่องอาบุญหะขันแต่งขึ้นเพื่อแสดงให้สามัญชนได้ถุกอวยคำที่แต่งในบทละครเป็นคำพื้น ๆ ที่สามัญชนเข้าใจและถุกรสนิยมกับสามัญชน บทละครนี้จึงผิดแปลกไปจากพระราชนิพนธ์ลิลิตนิทราชาคริต เรื่องการจับตอนแสดง ผู้แต่งได้เลือกตอนที่เหมาะสมที่จะใช้เป็นบทละครรำได้ ดังไต่กล่าวมาแล้วข้างตน

นายชิต สุนทรโรทยาน

นายชิต สุนทรโรทยาน นักเขียนปัจจุบันผู้หนึ่งได้แปลเรื่อง "The Sleeper Awakened" จากนิยายอาหรับราตรีฉบับภาษาอังกฤษ และให้ชื่อเรื่องว่า อาบุญหะขัน เรื่องอาบุญหะขันนี้แต่งเป็นความเรียง แตกต่างไปจากฉบับอื่น ๆ ซึ่งเป็นร้อยกรองทั้งสิ้น

๑ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, "ตำนานการเล่นละครเรื่องนิทราชาคริต", ลิลิตนิทราชาคริต (พระนคร: โรงพิมพ์ไท, ๒๔๖๕), หน้า ๒๓๕

ชีวประวัติสังเขปของนายชิต สุนทรโรทยาน มีดังนี้

นายชิต สุนทรโรทยาน เกิดเมื่อวันที่ ๒๐ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๕๖ ที่บ้านเลขที่ ๑๑๒๒ ตำบลบางลำเจียก (เกาะทาพระ) อำเภอบางวอกใหญ่ จังหวัดฉะบuri บิดาคือจางวางเชือ สุนทรโรทยาน เป็นชาวสวนและเป็นข้าราชการสำนักสังกัดกระทรวงวัง ในสมเด็จพระพี่นางเธอ พระองค์เจ้าศุภกัทรวิไลพรรณ (พระธิดา ประสูติจากเจ้าคุณพระประยูรวงศ์ ในรัชกาลที่ ๕) มารดาคือนางลิ้ม สุนทรโรทยาน

พ.ศ. ๒๔๖๓ นายชิตเข้ารับการศึกษาชั้นประถมศึกษาในโรงเรียนวัดราชสิทธิ์สังฆกระจาย พ.ศ. ๒๔๖๗ ศึกษาต่อในชั้นมัธยมปีที่ ๑ ที่โรงเรียนมัธยมทวิธาภิเศก พ.ศ. ๒๔๖๘ ย้ายกลับมาศึกษาที่โรงเรียนวัดราชสิทธิ์จนจบชั้นมัธยมปีที่ ๓ พ.ศ. ๒๔๗๐ ศึกษาต่อชั้นมัธยมปีที่ ๔ ที่โรงเรียนมัธยมบ้านสมเด็จเจ้าพระยา จนสำเร็จชั้นมัธยมปีที่ ๖ ในปี พ.ศ. ๒๔๗๔ ได้ศึกษาชั้นมัธยมปีที่ ๗ ต่อไปที่โรงเรียนบ้านสมเด็จเจ้าพระยา และได้สำเร็จมัธยมปีที่ ๘ จากโรงเรียนอำนวยการ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๖ พ.ศ. ๒๔๗๗ ได้ศึกษาภาษาอังกฤษพิเศษที่หลวงเสกสุนทร เปิดสอนในเวลาว่างคืนที่โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย เป็นเวลา ๑ เดือน

พ.ศ. ๒๔๗๘ เข้ารับราชการเป็นเสมียนประจำที่ทำการนายช่างกำกับการโรงงานมักกะสัน กรมรถไฟหลวง (สมัยหลวงรถรั้ววิจารณ์เป็นนายช่างกำกับการโรงงาน)

พ.ศ. ๒๔๗๙ ได้รับราชการจนถึงอัตราชั้นจัตวาอันดับ ๔ ก.

พ.ศ. ๒๔๘๒ ได้ลาออกจากราชการรับพระราชทานบำเหน็จ (สมัยนายปุ่น ศกุนตนาถ เป็นนายช่างกำกับโรงงานมักกะสัน) รวมเวลารับราชการในกรมรถไฟหลวงประมาณ ๔ ปีเศษ

พ.ศ. ๒๔๘๓ เข้าทำงานในบริษัทวิจิตและบุตร นายอุดม วัชรเสถียร เป็นเจ้าของและผู้จัดการ

พ.ศ. ๒๔๘๕ ได้ลาออกเพื่อประกอบอาชีพส่วนตัว ในระยะเริ่มแรกของมหาสงครามโลกครั้งที่ ๒

พ.ศ. ๒๔๘๐ ได้เข้าทำงานในหน้าที่พนักงานพิมพ์ดีดและอ่านปรุฟ ในกองบรรณาธิการหนังสือพิมพ์ลิเบอร์ตี บริษัทศรีกรุง - หลวงมหาสิทธิไวยหาร (สอ เศรษฐบุตร) เป็นบรรณาธิการ ทำหน้าที่นี้อยู่ประมาณ ๒ ปี

พ.ศ. ๒๔๙๒ ได้เข้าทำงานในแผนกประกันภัยของบริษัทบอมเบ เบอรัมา
พ.ศ. ๒๔๙๓ เข้าทำงานในหน้าที่พนักงานพิมพ์ดีด อ่านปรุฟและแปลข้าง
ประจำกองบรรณาธิการหนังสือพิมพ์บางกอก เดลี มิเรอร์ อีกประมาณ ๑ ปีเศษ หนังสือพิมพ์
เลิกกิจการ

พ.ศ. ๒๔๙๕ ได้เข้าทำงานในบริษัทบางกอกสวิส ทำงานอยู่ประมาณ ๑ ปี
ก็ออกจากหน้าที่ เนื่องจากประสบอุบัติเหตุข้อมือขวาหัก
ระหว่างที่เขียนหนังสือด้วยมือขวาไม่ได้ ได้พยายามหัดเขียนหนังสือด้วยมือซ้าย
และลงมือแปลสารคดีสั้น ๆ ส่งให้หนังสือพิมพ์รายสัปดาห์ ได้รับค่าเรื่องประมาณเรื่องละ
๑๐๐ บาท เดือนหนึ่งผลิตได้ประมาณ ๓ ถึง ๔ เรื่อง หลังจากว่างงานอยู่ประมาณ ๖-๗
เดือน ได้สมัครเข้าทำงานในหนังสือพิมพ์บางกอก ตรีบูน

พ.ศ. ๒๔๙๖ ได้เข้าปฏิบัติหน้าที่พิเศษตอนกลางคืนในสำนักข่าวแพน เอเชีย
อีกตำแหน่งหนึ่ง จนกระทั่งลาออกจากหน้าที่ทุกตำแหน่งในปลายปี พ.ศ. ๒๔๙๗ จึงกลับเข้า
ทำงานในกองบรรณาธิการหนังสือพิมพ์ดิเบอรัต อีกครั้งหนึ่ง

พ.ศ. ๒๔๙๘ ได้เปิดกิจการหนังสือพิมพ์ส่วนตัวรายสัปดาห์ชื่อว่า รุ่งอรุณ เบื้อง
หลังข่าวขึ้นหนึ่งฉบับ แต่ออกได้เพียง ๕ ฉบับก็ต้องเลิกสมกิจการ คงทำงานในกองบรรณา
ธิการหนังสือพิมพ์ดิเบอรัตต่อไปในตำแหน่งหัวหน้าข่าวภายในประเทศ

พ.ศ. ๒๔๙๙ หนังสือพิมพ์ดิเบอรัตเปลี่ยนชื่อเป็นบางกอกเว็ล ได้ย้ายหน้าที่เป็น
หัวหน้าปรุฟและแปลข่าว อยู่ ๓ เดือนจึงได้ลาออก

พ.ศ. ๒๕๐๐ ได้เข้าปฏิบัติหน้าที่ในตำแหน่ง Typist Secretary ในสำนัก
แถลงข่าวอังกฤษเป็นเวลาถึง ๑๒ ปี จึงได้ลาออกในปี พ.ศ. ๒๕๑๓

ปัจจุบันประกอบอาชีพส่วนตัวด้วยการแปลหนังสือลงในนิตยสารบางฉบับ ทั้งคำเนน
กิจการพิมพ์ต่าง ๆ ทั้งส่วนตัวและรับจ้าง

ในเรื่องงานเขียน นายชิต สุนทรโรทยาน กล่าวว่า "อายุขณะนี้ย่างเข้าปีที่ ๕๗
แล้ว แต่ก็ยังหวังที่จะได้ผลิตงานแปลออกสู่ตลาดตลอดไปเท่าที่จะมีโอกาส....."

วัตถุประสงค์ของการแปลเรื่องอาบุญหะชั้น ชิต สุนทรโรทยาน ไก่กล่าวไว้ในคำนำว่า "อาบุญหะชั้น เป็นนิยายอันดีอันเรื่องหนึ่งในชุดอาหรับราตรีหรือที่เรียกกันตามภาษาอังกฤษว่า อาเรเบียนไนต์" ซึ่งข้าพเจ้าคิดว่าท่านผู้อ่านแทบทุกท่าน คงได้เคยอ่านสายตามา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ส่วนมากคงจะใคร่ใช้เป็นหนังสือเรียน ในสมัยย้อนหลังกลับไปประมาณสามสิบปีเศษที่แล้ว นึกกันแต่ว่าขณะนั้นนิยายเรื่องนี้เป็นบทประพันธ์ในทำนองโคลง ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๕ ทรงประพันธ์ไว้อย่างไพเราะ แม้ข้าพเจ้าเองก็ได้เคยใช้หนังสือบทพระราชนิพนธ์ดังกล่าวเป็นหนังสือเรียนและใคร่รู้สึกนึกเนื้อคึกใจอยู่เป็นนักหนา จนนับบทพระราชนิพนธ์ดังกล่าวขณะนั้นรู้สึกว่าจะหายาก ของข้าพเจ้าเองก็ไม่ทราบว่าจะหายไปไหน แต่เป็นการบังเอิญที่คุณสนิท กัลยาณมิตร สหายร่วมงานพิมพ์หนึ่งของคุณข้าพเจ้ามีต้นฉบับภาษาอังกฤษอยู่ในมือใครมาหารู้กันว่า นิยายเรื่องนี้ น่าจะใคร่ถ่ายทอดเป็นภาษาไทยในแบบบทความเรียง เพื่อให้อ่านสนุกหลังสมัยนี้ได้อ่านเล่นพอเพลิน ๆ แต่จะรู้สึกสนุกหรือไม่ นั้น ข้าพเจ้าก็ยากที่จะรับรอง เพราะบางตอนส่วนวนในการถ่ายทอดของข้าพเจ้าอาจไม่เขาดึงอรชรรส อันจะนำความสนุกสนานมาสู่ท่านผู้อ่านใดสนใจนักก็คงจะมี ซึ่งถ้าหากเป็นเช่นนั้น ข้าพเจ้าก็ต้องขอภัยที่รับใจท่านไม่ใคร่เต็มภาคภูมิ

อย่างไรก็ตามข้าพเจ้าหวังว่าหนังสือเรื่องนี้คงจะนำความพึงพอใจมาสู่ท่านได้บ้างไม่มากนักนอ สำหรับประโยชน์อันท่านควรจะได้จากการอ่านหนังสือเล่มนี้ ข้าพเจ้าคิดว่าอย่างน้อยก็มีคติเกี่ยวกับการคบเพื่อนให้ท่านพึงนึกถึงและสังวรณไว้ใคร่บางว่า ในยามมีเงินและในยามยากจน การคบเพื่อนมีรสชาดผิดแผกแตกต่างกันอย่างไรบ้าง ถ้าหากท่านอ่านไปสมมติตัวท่านเองเป็นอาบุญหะชั้นไปควย ท่านคงจะรู้สึกซาบซึ้งในการคบเพื่อนอีกเป็นอันมาก^๑

^๑ชิต สุนทรโรทยาน, อาบุญหะชั้น (พระนคร: รวมสาส์น, ๒๕๐๘), คำนำหน้า

เรื่องคนฉบับ จากข้อความในคำนำข้างต้นนี้ เราได้ทราบว่า ชิต สุนทรโรทยานได้แปลจากฉบับภาษาอังกฤษ ซึ่งนายสนธิ กัลยาณมิตร มีอยู่ ฉบับอังกฤษฉบับนี้คือหนังสือ The Arabian Nights' Entertainments. Ward, Lock & Co., Limited London, Melbourne And Toronto ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่งและไม่ปีพิมพ์ ได้แปลจากเรื่อง "The Sleeper Awakened" หน้า ๒๑๗ - ๒๓๘ เป็นนิทานเรื่องที่ ๓๒ ทั้งเล่มมี ๓๕ เรื่อง จึงเป็นนิทานเรื่องย่อย ๓ เรื่อง สุกท้ายซึ่งอยู่ท้ายเล่มของชุดนิทานอาหรับราตรี

เรื่องคนฉบับภาษาอังกฤษที่ ชิต สุนทรโรทยาน แปลออกเป็นเรื่องอาบูหะซันนี้ให้ประโยชน์เป็นอย่างมากในอันที่จะเข้าใจคนฉบับอังกฤษ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ทรงแปลและทรงพระราชนิพนธ์ลิลิตนิทราชาคริต ซึ่งพระองค์ทรงกล่าววาท "เป็นสมุคเล่มยอมจะเป็นผู้ใดแต่งก็ไม่รู้ คีพิมพ์ที่ร้านกอลแอนคองกิลิส, ๓๑ ปาเตอร์โนสเตอร์โร, ลอนดอน, ๖ ยอชสตรีต, เอคินเบอร์ระ"

ฉบับอังกฤษทั้ง ๒ ฉบับนี้ มีแต่เพียงชื่อโรงพิมพ์ ทำให้เราเข้าใจว่าสมัยนั้นไม่นิยมพิมพ์ที่พิมพ์และไม่บอกนามผู้แต่ง

เมื่อเปรียบเทียบกันระหว่างลิลิตนิทราชาคริต กับ อาบูหะซัน ของนายชิต สุนทรโรทยาน แล้วก็มีข้อแตกต่างกันบ้างในรายละเอียดของเรื่องบางตอน เช่นในตอนต้นเรื่องในฉบับอาบูหะซัน ได้เพิ่มเติมข้อความว่า บิดาของอาบูหะซันได้สิ้นชีวิตเมื่ออาบูหะซันอายุได้ ๓๐ ปี ตอนที่กล่าวถึงการลงโทษอิหม่ามและศิษย์ก็แตกต่างกัน การแปลความหมายข้อความบางตอนจากภาษาอังกฤษบางตอนมีความเข้าใจแตกต่างกัน การใช้คำจากภาษาอังกฤษ เช่นชื่อเมืองอันต่างกัน คือเมืองมุกฮูล ในลิลิตนิทราชาคริต ในอาบูหะซัน ไซมูสชาวด์ คำอีแมน ในอาบูหะซันไซอิหม่าม เป็นต้น ชื่อบุคคลเช่นชื่อสาวสวรรค์กำนันนาง ในเรื่องอาบูหะซันไม่ได้ใช้ชื่อเดียวกับชื่อนางกำนันในลิลิตนิทราชาคริตทุกคน ได้แปลความหมายของชื่อจากคำภาษาอังกฤษแตกต่างไปบ้าง การใช้คำในเรื่องอาบูหะซันก็ใช้คำสมัยปัจจุบัน เช่นคำว่านายตำรวจ โรงพยาบาลโรคจิต ฯลฯ ซึ่งเป็นภาษาคนละสมัยกับคำที่ใช้ในวรรณกรรมสมัยรัชกาลที่ ๕

เรื่องอาบูหะซันฉบับความเรียงนี้ ให้ความสนุกสนานแตกต่างไปจากฉบับพระราชนิพนธ์ลิลิตนิทราชาคริต และฉบับร้อยกรองฉบับอื่น ๆ

เพลงแรกเจ้าเขิน

บทร้องท่อน ๑ มีระฆังสั่นทุกแท่ง สังฆฆา กัศไชย (รับท่อน ๑)

รับท่อน ๑

กลับต้นท่อน

บทร้องท่อน ๒ แต่สังฆฆา สบสังฆ

รับท่อน ๒

กลับต้นท่อน

บทร้องเทียบกลับ (ท่อน ๑) ประดิษฐ์ลัดสักราก คำขบ ร้องแฮ (รับท่อน ๑)
 (ท่อน ๒) ร้องราสำราญสิ้น เล่นทางคนคี่ (รับท่อน ๒)

เพลงพราหมณ์ตีดงเขาเต่า

บทร้อง เครื่องตีเครื่องตีดง - เป่าขบ
 พร้อมเส้รอกสำหรับ เล่นได้

รับ

กลับต้น

บทร้องเทียบกลับ มีอดีตปากร้องดพท์ เล่นระกล่อม กลมแฮ
 ทุกสิ่งสองคนได้ คล่องด้วยชำนาญ (รับ)

ลูกหมัด

หนังสือพิมพ์ นิตยสาร
พิมพ์ให้แต่พิมพ์รวมๆ

- ๑ แยกของแยกให้แก้ ทดลอง ง่าย
- ใช้วัสดุทุกชนิด พิมพ์พร้อม
- ไฟที่มีสีทุกสี ผลิตให้ใช้ ง่าย
- ทบทวนเรื่องพิมพ์ ผลิตให้ใช้ ง่าย
- ๑ วัสดุสีดีสีทุกสีพร้อม ไฟรศาค วิเศษ
- พิมพ์ทุกชนิด ง่าย
- พิมพ์พิมพ์พิมพ์ ง่าย
- พิมพ์พิมพ์พิมพ์ ง่าย

โดยความยินดีของ...

BRB

พระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ฉายในสมัยเมื่อทรงพระราชนิพนธ์เรื่องนิทราชาคริข

พระรูปเจ้านายทรงเล่นละครเรื่องนันทราชาครีษ
ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อ พ. ศ. ๒๔๒๒

อาบู่พระชั้น พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าเกษมศรีศุภโยค
(กรมหมื่นทิวาทรงวงศ์ประวดี)
นางบำเรอนับแต่ชายไปขวา

- ๑ นางดาวพระศุกร พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นอดิศร์อุดมเดช
- ๒ นางเค็ร่าจิตร พระอมรวินิจฉัยศรีเดช (เจ้าพระยาดีรวงศ์วัฒนศักดิ์
โต บุนนาค)
- ๓ นางชั้นจิตร พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าจรรจรณากร
(กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์)
- ๔ นางอรุณ พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าไถนบัตินจิต
(กรมขุนพิทยตาทภพคุณธาดา)
- ๕ นางสร้อยจิตร พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าดิศว์กรมาร
(กรมพระดำรงราชานุภาพ)
- ๖ นางสร้อยไข่มุก พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าจิตตเวโรจน์ (สมเด็จพระ
เจ้าฟ้ากรมพระนริศรานุวัดติวงศ์)

พระรูปเจ้านายทรงเล่นละครเรื่องนันทราชกริช

ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อ พ. ศ. ๒๔๓๕

นับแต่ชายไปขวา

- ๑ เมศ์เรอ พระเจ้าอุกยาเธอ พระองค์เจ้าบรมนครไชยากร (กรม
หลวงกำแพงเพชรอัครโยธิน)
- ๒ กาทิบ หม่อมเจ้าดิไนยวณิช ในสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้า
ฟ้า ฯ กรมพระจักรพรรดิพงศ์
- ๓ ยุกุ พระเจ้าอุกยาเธอ พระองค์เจ้าอาภากรเกียรติวงศ์ (กรม
หลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์)
- ๔ ยุกุ หม่อมเจ้าไตรทศประพันธ์ ในพระเจ้าน้องยาเธอ กรม
หลวงเทเวศร์อดิโรตการ
- ๕ ยุกุ หม่อมเจ้าสุทธชาติโนทย ในพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวง
เทเวศร์อดิโรตการ
- ๖ ยุกุ พระองค์เจ้านันทภาณพงศ์ (กรมหมื่นภาณพงศ์พิริย
เดช)
- ๗ ยุกุ พระเจ้าอุกยาเธอ พระองค์เจ้ารังสิตประยูรศักดิ์ (กรม
ขุนขียนาทนเรนทร)

พระรูปเจ้านายทรงเล่นละครเรื่องนิตราชาครีษ

ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อ พ. ศ. ๒๔๓๕

แถวนี้นับแต่ซ้ายไปขวา

- ๑ นางกำนัล หม่อมเจ้าจตุตถิศ ในพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรง
ราชานุภาพ
- ๒ นางกำนัล พระเจ้าดุกยาเธอ พระองค์เจ้าเพ็ญพัฒนพงศ์ (กรม
หมื่นพิไชยมหินทโรดม)
- ๓ นางกำนัล ดมเด็จพระเจ้าดุกยาเธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรม
ขุนนครสวรรค์วรพินิต
- ๔ นางกำนัล หม่อมเจ้าถาวรมงคลวงศ์ ในพระเจ้าน้องยาเธอ กรม
หมื่นมหิศรราชหฤทัย
นางเกาฮ
- ๕ นางไซบีเต มเหสี ดมเด็จพระเจ้าดุกยาเธอ เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ
กรมขุนเทพทวารวดี

เจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง (เพ็ง เพ็ญกุล)

๑๕.

ลกเลื่องเอกท
น

ชีวิตขอ

กคือ... เจ้าพร

ผู้เป็นเด็กก้นกุก

เจ้าอยู่หัวมาแต่

ราชาธิวาส แ

พระจอมเกล้าฯ

ผนวชมาเป็นเว

รุดงค์ไปทั่วประ

เด็กก้นกุกซึ่งสะ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ศูนย์วิทยพัฒนา
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

จิต สุนทรโรตยาน

๑ อย่าเฉยเชื่อนเน้นซ้ำ เร่วเร่งแบกตามซ้ำ
จักเข้าสู่วัง ฯ (หน้า ๒๒)

จับกิ่งก้อยอาบ

ชูขึ้นกัดแต่เบา

เพลลา เพลลาพอรูสึก

อาบตะกักโอมฐู่ อึง

(หน้า ๓๔)

เอริป

๑ มองเห็นลูกน้อยนั่ง

ในกรง เหล็กหนา

ชลเนตรนอนนำลง

พรางพร้อย

(หน้า ๘๘)

๑ เณรกลางนุชห้อม

พลอยร่ำทำเพลงซอ

รับเต็นรำตาม ๗

(หน้า ๑๓๒)

๑๑ ดูดาผู้ตายพลัน
เมืองเมกกะคร่ำ

หันตื่นต่อแต่่นด้าว
วัดดั้งเดิมมา ฯ

(หน้า ๑๖๖)

๑ หะชันคฺลานเข้ามา กอดบาทาปิ่นกระษัตริย์
ส่วนอัครดกรรยา ลุกขึ้นมาทั้งไปง (หน้า ๒๑๖)

บรรณานุกรม

- กวี ๑๑ ท่าน. เสภาเรื่องอาบุญหะขัน (แต่งโดยกระแสพระราชดำรัสในรัชกาลที่ ๕) พระนคร:
โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๖๒, ๘๒ หน้า
- กรมศิลปากร. "เพลงไทยที่มีชื่อเป็นภาษาต่าง ๆ; โน้ตเพลงไทยเล่ม ๑. พระนคร:
กรมศิลปากร, หน้า ๑๓ - ๑๘
- กาญจนาคพันธ์ (ขุนวิจิตรมาตรา) ภูมิศาสตร์วัดโพธิ์ เล่ม ๑ - ๒ พระนคร: สาส์สวรรค์,
๒๕๐๘, หน้า ๖๑๔ - ๖๕๘
- จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. ลิลิตนิทราชาคริข. พระนคร: โรงพิมพ์อักษร
นิติ, ๒๔๕๕, ๒๓๒ หน้า
- จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. ลิลิตนิทราชาคริข. พระนคร: โรงพิมพ์ไท,
๒๔๖๕, ๒๕๐ หน้า
- จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. ลิลิตนิทราชาคริต. พระนคร: ไทยวัฒนาพา-
ณิชย, ๒๔๘๑, ๒๐๘ หน้า
- จอย นันทวิจิตรินทร์, ม.ล.หญิง. แบบบรรณานุกรมและเชิงอรรถ. พระนคร: แผนกวิชา
บรรณารักษ์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๐, ๑๖๔ หน้า
- จิต สุนทรโรทยาน. อาบุญหะขัน พระนคร: รวมสาส์น, ๒๕๐๘, ๒๒๓ หน้า
- ณัฐวดี สุทธิสงคราม. "นักเขียนนิราศที่ถูกเขียนหลัง" วิทยาสาร ๒ (มกราคม, ๒๕๑๑)
๒๕ - ๒๘, ๔๓ - ๕๐.
- คำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอ. พระราชประวัติพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ก่อนเสวยราชย์ พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๗๒, ๔๔ หน้า
- คำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอ. "นิราศภูเขาทอง" ชีวิตและงานของสุนทรภู่. พระนคร:
คลังวิทยา, ๒๔๘๖, หน้า ๑๗๒.
- ดวงจิตร จิตรพงศ์, ม.จ.หญิง. พระประวัติสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และ
ภาพพระหัตถ์ของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ (เฉพาะพระประวัติ
ทรงเรียบเรียงไว้เมื่อคราวงานพระเมรุ) พระนคร: โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์,
๒๕๐๖, ๕๘ หน้า

ศิริเรก กุลศิริสวัสดิ์. ความหมายของอัล-กรอาน. พระนคร: วุฒิกรการพิมพ์, ๒๕๑๒,
ภาคคำอธิบายศัพท์

ศิริเรก กุลศิริสวัสดิ์. "เรื่องชื่อและนามสกุล, "อัล-ญิฮาด" ๒๓ (พฤศจิกายน, ๒๕๑๒)
หน้า ๑๓ - ๑๘.

ศิริเรก กุลศิริสวัสดิ์. "ความสัมพันธ์ของมุสลิมทางประวัติศาสตร์และวรรณคดีไทย "ภาษา
และหนังสือ, ๑ (ธันวาคม, ๒๕๐๙), หน้า ๑ - ๑๑๑.

ไทรน้อย และอุคมประมวลวิทยา. "เรื่องเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ศรี (เพ็ง เพ็ญกุล),"
๓๐ เจ้าพระยา. พระนคร: สำนักพิมพ์กรุงธน, ๒๕๐๘, หน้า ๒๔๘-๒๗๘

ศรีอารังศักดิ์ อายุวัฒน์. ราชสกุล จักรวิวงศ์ และราชสกุลตากสินมหาราช ภาคต้น พระนคร:
สำนักพิมพ์ไวยธยา, ๒๕๑๑, หน้า ๑๘ - ๒๖๕.

นราธิปประพันธ์พงศ์, กรมพระ (พระองค์เจ้าวรวรณากร) "เรื่องเจ้าชายนีวัดวัน" สำหรับ
ราตรี เล่ม ๓ พระนคร: โรงพิมพ์ไท, (๒๕๒๔) หน้า ๑๑๖๔ - ๑๓๐๓.

นริศรานุกิตติวงศ์ สมเด็จพระกระยา ขมแบบทะเลครและบทคอนเสิร์ต พระนคร: กรมศิลปากร
๒๕๐๖, หน้า ๑ - ๑๙๘.

ประยูรณี สิทธิพันธ์ "เรื่องเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ศรี (เพ็ง)," คนตระกูลขุนนางไทย
พระนคร: สำนักพิมพ์กรุงธน, ๒๕๐๕, หน้า ๑๕๙ - ๑๙๑.

เปลื้อง ณ นคร. "วรรณคดีวิจักขณ์," นิราศ ๒๕ เรื่อง และวรรณคดีวิจักขณ์. พระนคร:
(สโมสรสุพรรณภูมิ) ไทยวัฒนาพานิชย์, ๒๕๐๘, หน้า ๑ - ๒๖.

เปลื้อง ณ นคร ประวัติวรรณคดีไทยสำหรับนักศึกษา พระนคร: ไทยวัฒนาพานิชย์, ๒๕๐๖
๕๕๑ หน้า

พัฒนพงษ์ภักดี, หลวง (ทิม สุขยางค์) โคลงกระท่อสุภาษิต พระนคร: โรงพิมพ์เจริญผล,
๒๔๕๘, "เฉพาะคำนำของสมเด็จพระกระยาคำทรงราชานุภาพ"

พัฒนพงษ์ภักดี, หลวง (ทิม สุขยางค์) บทละครเรื่องอาบู่หะซัน (ของเจ้าพระยามหินทรศักดิ์-
ศรีอารัง) พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๙๓, หน้า ๑-๔๔

- มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. บทละครเรื่องอาบู่หะซัน คัดแปลงจากนิทรา-
ชาคริต โดยคนคง (นามแฝง) พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร,
ร.ศ. ๑๓๑, ๒๐๖ หน้า
- โมหัมมัด อับดุลกาเดร์ และ ร.ต.สมาน ไชยราณี. ความรู้เกี่ยวกับหลักศาสนาอิสลามและ
ขนบธรรมเนียมประเพณีของชาวไทยอิสลาม ใน ๔ จังหวัดภาคใต้ ยะลา:
ศูนย์พัฒนาการศึกษา ภาคการศึกษา ๒, ๒๕๐๖, ๖๔ หน้า
- ราชบัณฑิตสถาน พจนานุกรม ๒๔๙๓. หน้า ๓๓๓ - ๕๖๘.
- เรียงความขอพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว นับับไคว้รางวัลที่ ๑
พ.ศ. ๒๔๖๑ - ๒๔๘๘. พระนคร: องค์การคากุสุสภา, ๒๕๐๔, ๒๗๘ หน้า
- เสฐียรโกเศศ นาคะประทีป (พระยาอนุমানราชอินและพระสารประเสริฐ). ทศมนตรี
พระนคร: สำนักพิมพ์นครไทย, ๒๔๙๓, "บันทึกท้ายเล่ม" หน้า ๕๘
- เสฐียรโกเศศ (พระยาอนุমানราชอิน). "เรื่องค่าของวรรณคดี", อ้างอิงในประพันธ์
ตรีณรงค์. ชีวิตและงานของเสฐียรโกเศศ. พระนคร: แพรวพิทยา, ๒๕๐๖
หน้า ๔๔๑ - ๔๔๓.
- ส.น.ม. (หลวงอัศนีพิทักษ์). "เรื่องที่ ๓๐," นิทานอาหรับราตรี เล่ม ๓. พระนคร:
โรงพิมพ์ไทย, ๒๔๖๖, หน้า ๗๖๑ - ๗๘๗.
- โสภรสมิ์ จันทรประภา, "นาฏศิลป์ไทย" ชุมนุมจุฬา ๒ (ตุลาคม, ๒๕๑๒) พระนคร:
สมาคมนิสิตเก่าจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. หน้า ๑๒๕ - ๑๕๘
- สมาคมครูสัมพันธ์. แบบเรียนศาสนาประถมศึกษา เล่ม ๔ ธนบุรี: มิตรมุขตาริ บางอ้อ,
๒๕๑๑, ๑๖๖ หน้า
- สมาน มาลีพันธ์. "อัลกุรอาน ๒.๑๑๘, ๔.๔๓, ๕.๓๘", อัล-ญิฮาด. ๒๓ (พฤศจิกายน,
๒๕๑๒) หน้า ๔๐ - ๔๔.
- อะดี อีซา. "จากทางนำของอัล กุรอาน," อิร-รอฮิเภาะฮิ. ๒๓ (มกราคม, ๒๕๑๓)
หน้า ๑ - ๘
- อัลบารนี. "เราศรัทธาในอัลลอฮ์", เล่มเดียวกัน, หน้า ๘ - ๒๒
- อิสมาเอล สมบูรณ์, ภาคผนวก "ประเพณีอิสลาม," วิธีพิเศษในการสอนภาษาไทย ยะลา:
วิทยาลัยครูยะลา, ๒๕๐๖, หน้า ๑๑๘ - ๑๕๖

- (Anon). "The Sleeper Awakened," The Arabian Nights' Entertainments.
London: Ward, Lock and Co., Limited. n.d. pp. 217 - 278.
- Burton, Richard F. "The Sleeper And The Waker", The Book of the
Thousand Nights and a Night. Vol 9 London: H.A. Nicholas
Ltd., 1897. Chap. II, pp. 1 - 27.
- Lane, Edward. W. "Story Of Abu - l - Hassan the Wag" or "The Sleeper
Awakened" The Thousand And One Nights, (The Arabian Nights'
Entertainments.) Vol 2. London: Charles Knight and Co., Lud-
gate Street. 1840. Chap. 12, pp. 352 - 376.
- Maulan, Muhammad Ali, "Life After Death, "The Holy Qur'an. 5th ed.
Lahore: The Ashmadiyyah Anjuman I sha' at Islam, 1936. Chap.
V. pp. 25 - 30
- Schweissguth, P. Etude Sur La Litterature Siamoise. Paris: Imprimerie
Nationale, 1951. pp. 300 - 310.
- "The Arabian Nights," Encyclopedia Americana, II (1829), 126.
- "Thousand And One Nights," Encyclopaedia Britannica, XXII (1798),
157 - 159.
- Wellek, René and Warren Austin. Theory Of Literature. New York:
Harcourt, Brace and World, Inc., 1956. pp. 38 - 56, 110-125.
-